



You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Dlaczego tłumacz mówi więcej niż autor? : o eksplicytacji w przekładzie

Author: Ewa Gumul

Citation style: Gumul Ewa. (2020). Dlaczego tłumacz mówi więcej niż autor? : o eksplicytacji w przekładzie. "Rocznik Przekładoznawczy" T. 15 (2020), s. 177-195, doi 10.12775/RP.2020.009



Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).



UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH



Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego



Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ewa Gumul
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ewa.gumul@us.edu.pl

DLACZEGO TŁUMACZ MÓWI WIĘCEJ NIŻ AUTOR? O EKSPLICYTACJI W PRZEKŁADZIE

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2020.009>

Zarys treści: Celem artykułu jest omówienie przyczyn zjawiska eksplicytacji. Tekst ma charakter przeglądowy i ma stanowić kompendium wiedzy na temat tej transformacji tekstowej. Eksplicytacja jest jednym z najczęściej badanych zjawisk we współczesnej translatoryce i to właśnie ta mnogość prac przyczyniła się zapewne do braku wypracowania wspólnego konsekwentnego stanowiska, zarówno jeśli chodzi o zakres tego zjawiska, jak i jego przyczyny. Artykuł stanowi zatem próbę usystematyzowania wiedzy na temat tych dwóch aspektów eksplicytacji na gruncie polskiego przekładoznawstwa.

Słowa kluczowe: eksplicytacja, dodanie, amplifikacja tekstowa, konkretyzacja, przekład

Eksplicytacja to jedno z najczęściej badanych zjawisk we współczesnej translatoryce. Przeprowadzone do tej pory badania empiryczne dowiodły, że ta transformacja tekstowa może wystąpić we wszystkich formach przekładu bez względu na kombinację językową czy kierunek tłumaczenia. Z tej właśnie przyczyny często jest uważana za jedno z uniwersaliów przekładowych (m.in. Baker 1993, Olohan, Baker 2000, Laviosa 2011). I choć ta ostatnia teza budzi kontrowersje w środowisku badaczy przekładu (House 2008, Becher 2010), przekłady lub przynajmniej pewne części takich tekstów często bywają bardziej eksplicytne niż teksty oryginalne (m.in. Blum-Kulka 1986, Klaudy 1993, Øverås 1998, Englund Dimitrova 2005). Innymi słowy tłumacz mówi zwykle nieco więcej niż autor. W artykule tym podejmiemy próbę wyjaśnienia, na czym polega to zjawisko i jakie jest jego podłoże.

1. Co to jest eksplicytacja?

Tytułowe „więcej” sugeruje, że eksplicytacja to przede wszystkim wszelkie amplifikacje tekstowe, dzięki którym przetłumaczony tekst może zwiększyć swą objętość lub przynajmniej pojawiają się w nim dodatkowe elementy. Rzeczywiście eksplicytacja często przybiera formę fizycznego dodania. Mamy wtedy do czynienia z sytuacją, kiedy treści implikowane lub presuponowane w tekście wyjściowym zostają wyrażone wprost w przekładzie. Jednak, jak podkreśla Elisabet Murtisari (2013, 2016), zrywając z tradycyjną definicją tego zjawiska, z eksplicytacją mamy również do czynienia, gdy dana treść została już ubrana w słowa, tj. wyrażona eksplicytnie w oryginale, a przekład podaje tę informację jeszcze bardziej eksplicytnie poprzez dobór jednostki leksykalnej o bardziej szczegółowym znaczeniu lub konstrukcji gramatycznej uwypuklającej pewne aspekty przekazu. Mówimy wtedy o konkretyzacji (ang. *specification*) czy też konkretyzacji znaczenia (por. Lukszyn 1993: 161–162). Poniższy przykład (1), zaczerpnięty ze znakomitego przekładu powieści Eduardo Mendozy autorstwa Marzeny Chrobak, ilustruje obie formy eksplicytacji.

(1)

Las dos mujeres eran muy trabajadoras y apañadas, pero no [a] **grandes modistas**. Como además no consideraron decoroso tomar medidas al señor obispo, el resultado dejaba bastante que desear. Y si despojado de los ornamentos ceremoniales perdía buena parte de su dignidad, con la ropa de paisano que [b] **le habían adaptado** el bueno de Fulgencio acabó de perderla totalmente. [c] **Ellas**, que solo estaban preocupadas por [d] **el resultado**, lo encontraron la mar de bien, pero cuando aquella tarde entró mi padre en casa y se encontró con el señor obispo, lanzó un carcajada y se curó de golpe de la depresión (Mendoza 2012).

Obu kobietom nie można było odmówić pracowitości i zręczności, lecz [a] **nie miały wielkiego pojęcia o modzie**, a jako że nie uznały za stosowne wziąć miarę z najprzewielebniejszego, rezultat pozostawiał sporo do życzenia. A jeśli odarty z ozdób ceremonialnych utracił sporą część swej godności, w cywilnym ubraniu [b] **przerobionym przez dwie amatorki** poczciwy Fulgencio stracił ją doszczętnie. [c] **Krawcowe**, dbające tylko o to, [d] **by strój leżał dobrze**, uznały, że wygląda doskonale, lecz gdy tego wieczoru mój ojciec wrócił do domu i stanął oko w oko z najprzewielebniejszym, dostał ataku śmiechu, a jego depresja przeszła jak ręką odjął (Mendoza 2011: 51–52).

Eksplicytacja segmentu [b] polega na dodaniu dopełnienia (*przez dwie amatorki*) – informacji, kto dokonał przeróbki odzieży, choć można ją pozy-

skąć z kontekstu. Mamy tu zatem do czynienia z pojawieniem się dodatkowych elementów. Pozostałe przykłady eksplicytacji w cytowanym fragmencie przekładu opowiadania Eduardo Mendozy to trzy różne formy konkretyzacji. W segmencie [a] mamy do czynienia z inną strukturalizacją treści na poziomie gramatycznym. Zamiana frazy nominalnej – w tym przypadku powstałej na skutek elipsy (*no [eran] grandes modistas*) – na strukturę werbalną (*nie miały wielkiego pojęcia o modzie*) powoduje, że rola agensa jest bardziej wyeksponowana w zdaniu (Puurtinen 2000, 2003). Tym samym transformacja tego typu komunikuje zawartą w zdaniu treść bardziej eksplicytnie. Z doбором bardziej eksplicytnego odpowiednika wyrażającego tę samą treść mamy także do czynienia w segmencie [c], w którym na skutek leksykalizacji zaimka osobowego (*krawcowe* zamiast *ellas* [one]) odniesienie anaforyczne staje się bardziej czytelne. W przedstawionym powyżej fragmencie tekst przekładu jest bardziej eksplicytny również za sprawą zastąpienia ogólnego *el resultado* [rezultat] frazą precyzyjnie opisującą tenże rezultat (*by strój leżał dobrze*). I choć w tym ostatnim przykładzie eksplicytacja niesie za sobą użycie większej liczby jednostek leksykalnych, to transformację tego typu należy traktować jako rodzaj konkretyzacji, a nie fizycznego dodania, ponieważ opisywany element jest już obecny w oryginale. Mamy tu zatem do czynienia ze zmianą na skali eksplicytności, a nie eksplicytnym przedstawieniem treści inferowalnych w tekście wyjściowym (por. Murtisari 2013), jak miało to miejsce w segmencie [b].

Formy eksplicytacji widoczne w przykładzie (1) to zmiany na poziomie mikro- i makrostruktury tekstu. Na przykład w segmentach [b]–[d] eksplicytacja wpłynęła na kohezję tekstu, tworząc sieć bardziej czytelnych powiązań. Inne formy eksplicytacji mające wpływ na spójność tekstu to dodawanie konektorów, uzupełnianie konstrukcji eliptycznych, reiteracja (powtórzenia jednostek leksykalnych) oraz dodawanie wyrażen porządkujących tekst¹. Tego typu manifestacje powierzchniowe eksplicytacji są jej najczęściej badanymi formami. Na podstawie analizy eksplicytacji kohezyjnej została sformułowana tzw. hipoteza eksplicytacji (Blum-Kulka 1986) zakładająca uniwersalny charakter tego typu modyfikacji tekstowych w przekładzie.

Jednak eksplicytacja ma równie często podłoże kulturowe. Różnice kulturowe między językiem wyjściowym i docelowym oraz inna rama referencyjna odbiorcy przekładu powodują, że tłumacz decyduje się na wyjaśnienie pewnych odniesień kulturowych. Objaśnienia tego typu przybierają

¹ Klasyfikacja obejmująca wszystkie formy eksplicytacji została przedstawiona i omówiona w pracach Ewy Gumul (2006b i 2017).

różne formy, począwszy od przypisów, niejednokrotnie bardzo obszernych, poprzez umieszczanie dodatkowych informacji w nawiasie, po krótkie wyjaśnienia wbudowane w tekst przekładu. Tę ostatnią formę wyjaśnienia zastosował tłumacz w poniższym przykładzie (2), w którym kot z Cheshire staje się kotem z *Alicji w Krainie Czarów*. Jest to jedyne odniesienie do tej postaci i w ogóle całego utworu Lewisa Carolla w powieści Davida Lodge'a, z której pochodzi ten fragment tekstu. Zapewne dlatego tłumacz zdecydował się na takie rozwiązanie, by ułatwić skojarzenie czytelnikowi, mimo że kot z Cheshire to jedna z najbardziej rozpoznawalnych postaci z *Alicji w Krainie Czarów* i pod taką nazwą funkcjonuje najczęściej w polskich przekładach. Aż sześć polskich przekładów mówi o Kocie z Cheshire – tłumaczenia autorstwa Krzysztofa Dworaka, Bogumiły Kaniewskiej, Magdaleny Machay, Marii Morawskiej, Macieja Słomczyńskiego i Roberta Stillera, z czego dwa ostatnie są jednymi z najbardziej popularnych przekładów tego utworu. Wyjątek stanowią przekłady Antoniego Marianowicza (Kot-Dziwak), Jolanty Kozak (Szczerze Kocisko), Elżbiety Tabakowskiej (Kot Znikot) oraz Grzegorza Wasowskiego (Kot ze Szczerzychowic), przy czym dwa ostatnie tłumaczenia powstały później niż przekład powieści Davida Lodge'a.

(2)

“Did you say *pig* or *fig*?” said the Cat. “I said *pig*.” replied Alice. Maybe **the Cheshire cat** was a bit deaf: it wasn't sure whether Alice had used a bi-labial plosive or a labiodental fricative the first time she pronounced the word, and being a well-brought-up Victorian middle-class little girl she would have spoken very clearly (Lodge 2008a: 19).

– Jaki to był wyraz: „wieprz” czy „pieprz”?

– Najwyraźniej powiedziała, że zrobił się z niego mały wieprz.

Może **kot z Alicji w Krainie Czarów** był przygłuchy: nie miał pewności, której spółgłoski użyła Alicja, gdy po raz pierwszy wypowiedziała to słowo, a jako dobrze wychowana dziewczynka z wiktoriańskiej klasy średniej musiała artykułować bardzo wyraźnie (Lodge 2008b: 27).

Kolejny przykład (3) ilustruje szereg form objaśnień uwarunkowanych kulturowo, które sprawiają, że tekst przekładu jest bardziej eksplicytny. Szczególnie interesujące jest to, jak różnego rodzaju rozwiązania zastosowano w polskim i hiszpańskim przekładzie tego samego fragmentu powieści. Jerzy Kozłowski pozostawia angielską wersję przekleństw i jednocześnie podaje ich polski przekład, mimo iż samo tłumaczenie wydaje się wystarczające. Z kolei Jaime Zulaika decyduje się na dodanie całej frazy *un poco anticuada hoy en*

día (dziś już nieco przestarzałe) dla podkreślenia archaiczności sformułowania, mimo że zarówno hiszpańska, jak i angielska wersja tego przekleństwa brzmi równie archaicznie. Dwie różne formy objaśnień zastosowano także w przypadku odniesienia do utworu Bena Jonsona: polskie tłumaczenie podaje tę informację w przypisie, podczas gdy w hiszpańskim przekładzie objaśnienie zostaje wbudowane w tekst, dzięki czemu dodana informacja nie zaburza lektury.

(3)

Of course you could argue that blindness is a greater affliction than deafness. [...] One of the strongest curses in the English language is '**Damn your eyes!**' (much stronger than 'Fuck you!' and infinitely more satisfying – try it next time some lout in a white van nearly runs you over). '**Damn your ears!**' doesn't cut it. Or imagine if the poet had written '*Drink to me only with thine ears...*' It's actually no more illogical than saying drink with thine eyes. Both metaphors are equally impossible concepts, in fact ear is more like a cup than an eye, and you could conceivably drink, or at least slurp, out of an ear, though not your own of course... (Lodge 2008a: 13)

Oczywiście można dowodzić, że ślepotą jest większym nieszczęściem niż głuchota. [...] Jedno z najgorszych przekleństw w języku angielskim brzmi *Damn your eyes* – „**Ażebyś oślepl!**” (jest dużo mocniejsze niż *Fuck you* i daje nieporównywalnie większą satysfakcję – wypróbujcie je następnym razem, gdy jakiś cham w białej furgonetce o mało was nie przejedzie). *Damn your ears* – „**Ażebyś ogłuch!**” to już nie to samo. Albo wyobraźmy sobie, że poeta napisał „**Uszami pij do mnie...**”^{*} Właściwie prośba ta nie jest bardziej nielogiczna niż: „Pij oczami”. Obydwie metafory są pojęciami równie nieprawdopodobnymi, chociaż szczerze mówiąc, ucho bardziej niż oko przypomina naczynie i można sobie wyobrazić, że pijemy, a przynajmniej próbujemy pić z jakiegoś ucha, choć oczywiście nie z własnego... (Lodge 2008b: 19-20)

^{*}Nawiązanie do wiersza Bena Jonsona *Do Celii*.

Por supuesto, se puede argumentar que la ceguera es una desgracia peor que la sordera. [...] Una de las maldiciones más fuertes en la lengua inglesa, **un poco anticuada hoy en día**, es «¡Malditos sean tus ojos!» (mucho más fuerte que «¡Que te jodan!», e infinitamente más satisfactoria: prueba la próxima vez que un patán en una furgoneta blanca esté a punto de atropellarte). «¡Malditos sean tus oídos!» no es tan cortante. O tomemos el verso de **Ben Jonson**: «Bebe a mi salud con tus ojos.» Imaginemos que hubiera escrito: «Bebe a mi salud con tus oídos.» Las dos metáforas son conceptos igualmente imposibles, de hecho una oreja se parece más a una copa que un ojo, y es imaginable beber, o al menos sorber, de una oreja, aunque no de la propia, desde luego... (Lodge 2010: 21-22)

Omawiając eksplicytację uwarunkowaną kulturowo, która przybiera formę wyjaśnień, należy zaznaczyć pewne różnice terminologiczne. W wielu pracach tego typu objaśnienia są klasyfikowane jako jedna z form eksplicytacji (m.in. Klaudy 1996, Saldanha 2008, Brzozowski 2011, Borodo 2016, Data-Bukowska 2016, Bakti 2017, Gumul 2017, Tang 2018). Jednak nie wszyscy badacze są zgodni w tej kwestii. Według Krzysztofa Hejwowskiego termin *eksplicytacja* odnosi się jedynie do tego, co inferowalne z kontekstu tekstowego. Natomiast zmiany prowadzące do eksplicytacji, które wynikają z sytuacji, tj. kontekstu pozatekstowego, nazywa już objaśnieniem (Hejwowski 2015: 94).

2. Co nie jest eksplicytacją?

We wszystkich omówionych dotychczas przykładach eksplicytacja nie była jedynym możliwym rozwiązaniem. W każdym z tych przypadków tłumacz mógł przetłumaczyć tekst w równie implicytny sposób jak to miało miejsce w oryginale. Jest jednak wiele sytuacji, kiedy tekst przekładu może być bardziej eksplicytny od oryginału za sprawą różnic systemowych pomiędzy językami. Różne języki kodują pewne treści w bardziej eksplicytny sposób niż inne zarówno na poziomie struktur gramatycznych, jak i leksyki. Na przykład angielskie słowo *nephew* ma w języku polskim dwa bardziej eksplicytnie odpowiedniki: *siostrzeniec* i *bratanek*, ponieważ język polski koduje dodatkowo informację, czy spokrewniona osoba jest dzieckiem brata czy siostry. Z kolei języki angielski i hiszpański kodują kategorie określoności i nieokreśloności w bardziej eksplicytny sposób w porównaniu z polskim ze względu na występowanie w nich przedimków. Tego rodzaju nieuchronne zmiany w poziomie eksplicytności komunikatu nie są jednak uważane za eksplicytację właściwą i nie mieszczą się w sferze zainteresowań translatoryki. Jak podkreślają Inkeri Vehmas-Lehto (2001) i Christopher Hopkinson (2008), powinny być raczej analizowane w ramach językoznawstwa kontrastywnego. Niektórzy badacze określają je mianem eksplicytacji obligatoryjnej (np. Klaudy 1998/2011), eksplicytacji natury językowej (Brzozowski 2011) lub bardzo trafnie, ze względu na ich marginalne znaczenie w analizie przekładoznawczej, mianem eksplicytacji pozornej (Data-Bukowska 2016). Eksplicytacja właściwa – ta, o której mowa w tym artykule – jest zatem całkowicie niezależna od różnic systemowych. Najlepszym sprawdzianem na tak rozumianą eksplicytację jest propozycja Candace Séguinot (1988), by jako dowód na istnienie tego zjawiska potraktować możliwość wypracowania poprawnej, lecz równie implicytnej jak oryginał wersji przekładu. Poniższy przykład (4) ilustruje właśnie takie

zmiany, które prowadzą do bardziej eksplicytnego wyrażenia określoności i nieokreśloności za pomocą przedimków *the, a, un/a, los, el*, których funkcją jest najogólniej mówiąc określenie stopnia znajomości lub nieznanomości de-sygnatu odbiorcom komunikatu (zob. Kreisberg 2014). Jako że język polski nie wykształcił morfologicznej kategorii określoności/nieokreśloności, tłumaczenie na języki, w których ta kategoria występuje, wiąże się z koniecznością dodania tego rodzaju elementów. Nie stanowią one jednak eksplicytacji w rozumieniu translatorskiej.

W tym samym przykładzie (4) w tłumaczeniu hiszpańskim widzimy także dodanie objaśnienia: *wojskowy czajnik* został przetłumaczony jako *una tetera como las que usan en el ejército* [taki czajnik, jakich używa się w wojsku]. Transformacja ta z pozoru wygląda jak jedna z form eksplicytacji właściwej. Jednak w języku hiszpańskim nie można użyć dosłownego odpowiednika *tetera militar*, ponieważ oznacza on coś zupełnie innego niż naczynie opisywane w powieści Olgi Tokarczuk. W ten sposób w języku hiszpańskim określa się rodzaj nowoczesnego bidonu wojskowego, w którym można zagotować wodę w warunkach polowych. Na tego typu czajnik, o jakim pisze Tokarczuk, można powiedzieć po prostu *tetera* [czajnik], ale to określenie byłoby zbyt ogólne w tym kontekście. Eksplicytacja w tym przypadku jest zatem wymuszona przez różnice systemowe na poziomie leksyki.

(4)

Ojciec kupił gdzieś w drodze, na jakichś pchlich targach, które z matką szczególnie lubili odwiedzać [...], **wojskowy czajnik** – miedziany instrument, naczynie z tubą w środku, do której wkładało się garść patyków i zapalało. I choć na kempingach można było korzystać z elektryczności, gotował wodę w tym imbryku, dymiąc i bałaganiąc. Klęczał nad gorącym naczyniem i z dumą wsłuchiwał się w bulgot wrzątku, którym zalewał torebki z herbatą – prawdziwy nomada (Tokarczuk 2007: 10).

Somewhere along the way, at one of the flea markets that he and my mother particularly loved to visit [...], my father had purchased **an army kettle** – a brass device, a vessel with a tube in the middle that would fill up with tinder you lit on fire. Though you could get electricity at **the** campsites, he would heat up water in that smoking, spluttering pot. He'd kneel down over **the** hot kettle, taking no small pride in the gurgle of the boiling water he'd then pour over tea bags – a true nomad. (Tokarczuk 2017: 6).

En uno de estos rastrillos que tanto les gustaba visitar [...], mi padre compró **una tetera como las que usan en el ejército**: un artefacto de cobre con un tubo dentro en el que se echaba un puñado de ramitas secas y se les prendía fuego. Y aunque en

los campings se podía usar la electricidad, mi padre organizaba un caos al hervir el agua tan solo en aquella tetera que echaba humo. De rodillas ante el humeante artefacto, escuchaba con orgullo el borboteo del agua hirviendo que vertía luego sobre saquitos de té: un auténtico nómada (Tokarczuk 2019).

Odmienne sposoby konceptualizacji treści na poziomie leksyki wymusiły także bardziej eksplicytny odpowiednik *sanitation* w polskim przekładzie innej powieści Davida Lodge'a. Polski odpowiednik *urządzenia sanitarne* jest bardziej precyzyjny niż angielskie *sanitation*, które może się również odnosić do warunków sanitarnych czy procesu oczyszczania miasta. Jest to zatem kolejny przykład na eksplicytację pozorną wymuszoną przez różnice systemowe.

(5)

Camel [...] has been doing his Ph.D. thesis as long as anyone could remember. Its title – ‘**Sanitation** in Victorian fiction’ – seemed modest enough; but, as Camel would patiently explain, the absence of references to **sanitation** was as significant as the presence of the same, and his work thus embraced the entire corpus of Victorian fiction (Lodge 1965: 40).

Camel [...] pracował nad swym doktoratem od niepamiętnych czasów. Jego tytuł – **Urządzenia sanitarne** w prozie wiktoriańskiej – brzmiał w miarę skromnie; lecz, jak cierpliwie wyjaśniał Camel, brak wzmianek o **urządzeniach sanitarnych** jest równie znaczący jak ich obecność, a więc praca jego musi objąć całą prozę wiktoriańską (Lodge 1999: 40).

Klasyfikując poszczególne przypadki eksplicytacji, należy również pamiętać, że obligatoryjność pewnych zmian może zależeć od kontekstu czy sytuacji komunikacyjnej. W kolejnym przykładzie (6) uzupełnienie określenia polityków o ich narodowość można na pierwszy rzut oka uznać za w pełni opcjonalną zmianę, u której podstaw leży arbitralna decyzja tłumacza, by te informacje uwypuklić. Dodawanie wszelkiego rodzaju nazw własnych, toponimów, antroponimów, czy etnonimów do nazw pospolitych to jedna z form eksplicytacji opisana między innymi w pracach Linn Øverås (1998) i Ewy Gumul (2017). Jednak w tym przypadku transformacja ta jest wymuszona systemowo. Ponieważ w języku angielskim ani rzeczownik *politician*, ani przedimek określony *the* nie mają rodzaju gramatycznego, konieczne jest dodanie narodowości przedstawionych w powieści Javiera Mariása polityków, aby uniknąć wątpliwości, kto zabiera głos. Zmianę tę należy zatem uznać za eksplicytację pozorną.

(6)

La adalid parecio animarse:

– Oh. Ya lo creo – dijo –. La gente quiere en buena medida porque se la obliga a querer. Esto sucede también en las relaciones personales, ¿no es cierto? ¿Cuántas parejas no son parejas porque uno de los dos, sólo uno, se empeñó en que lo fueran y obligó al otro a que lo quisiera?

– ¿Obligó o convenció? – preguntó **nuestro alto cargo**, y vi que estaba satisfecho de su matización, por lo que me limité a traducirla tal como la había expresado (Marías 1992: 90).

The British politician seemed to brighten up:

“Oh, I agree”, she said. “People love one in large measure because they’re obliged to. That happens in personal relationships too, don’t you think? How many couples are there who are only in a couple because one of the two, and only one, insisted that they become a couple and obliged the other one to love him or her?”

“Obliged or persuaded?” asked **the Spanish politician**, and I saw that he was pleased with the subtlety of his question, so I simply translated exactly what he’d said (Marías 1995: 61).

Kolejnym czynnikiem wyróżniającym eksplicytację jest neutralność znaczeniowa tego rodzaju zmian. Innymi słowy, eksplicytacja jedynie uwydatnia znaczenia implikowane lub wyrażone mniej eksplicytnie w tekście wyjściowym lub kontekście sytuacyjnym, ale nie zmienia znaczenia przekazu. Nie należy zatem mylić jej z nieuzasadnionym dodaniem czy natłumaczeniem².

3. Dlaczego tłumacze stosują eksplicytację?

Powody występowania eksplicytacji i motywacje kierujące tłumaczami to jeden z najczęściej podejmowanych tematów w pracach na temat tego zjawiska. Jest to również jeden z jej aspektów, który wzbudza największe kontrowersje w środowisku przekładoznawców. Jednak w rzeczywistości niewiele opracowań podejmuje empiryczne badania na temat jej przyczyn. Powstałe do tej pory prace na temat eksplicytacji to w znakomitej większości analizy przeprowadzone w oparciu o sam produkt przekładu, z którego tylko w ograniczonym stopniu można wywnioskować motywacje tłumaczy. Na podstawie samego produktu można jedynie spekulować na temat przyczyn zjawiska.

² Różnice pomiędzy eksplicytacją a pokrewnymi terminami zostały szczegółowo omówione w pracach: Gumul 2006b, 2017.

Wyjątek stanowią nieliczne opracowania, w których zastosowano metody procesualne: pionierska praca Brigitty Englund Dimitrovej (2005), której głównym celem było ustalenie przyczyn zjawiska za pomocą metody protokołów głośnego myślenia, badania Mette Hjort-Pedersen i Dorrit Faber (2010), również wykorzystujące tę metodę, oraz prace Ewy Gumul (2006a, 2008, 2017, w druku), Márii Bakti (2017) i Fang Tang (2018), opierające się na protokołach retrospektywnych, wywiadach retrospektywnych oraz badaniach ankietowych. Niestety analizy z wykorzystaniem metod procesualnych też mają swoje ograniczenia. Wspólnym mianownikiem wymienionych wyżej metod jest ich subiektywizm, jako że polegają na relacjach samych tłumaczy. Nie dają zatem pełnego i obiektywnego wglądu w „czarną skrzynkę” tłumacza (zob. Gumul 2019)³.

Należy również pamiętać, że badania z wykorzystaniem metod procesualnych mogą dostarczyć informacji jedynie na temat tych eksplicytacji, które są wynikiem świadomej decyzji tłumacza. Badania zorientowane na proces przekładu pokazują jednak, że znaczna część eksplicytacji to działania odruchowe i nieświadomione. Tłumacze uczestniczący w badaniu Gumul (2017) bardzo rzadko raportowali eksplicytację w protokołach retrospektywnych. I choć nie można wykluczyć, że niewielki odsetek werbalizacji na ten temat wynika w pewnym stopniu z niedoskonałości samej metody badawczej, to dodatkowym dowodem na istnienie odruchowej i nieświadomionej eksplicytacji są komentarze, w których badani przyznawali, że dostrzegli eksplicytację dopiero na etapie słuchania własnego tłumaczenia, i deklarowali, że nie było to działanie świadome i celowe. Z tego względu nie byli w stanie podać przyczyn tego typu modyfikacji tekstowych. Por.:

Firstly dodałam od siebie, mimo że w ogóle nie ma tego w oryginale. Zrobiłam to nieświadomie. Być może dlatego, że pasowało do kontekstu (Gumul 2019: 186).

Ta tendencja do odruchowego stosowania eksplicytacji może być do pewnego stopnia uwarunkowana specyfiką medium. Ze względu na znaczne obciążenie kognitywne w przekładzie ustnym, a także typowy dla tej formy

³ Alternatywą dla badań za pomocą introspekcji są obiektywne metody procesualne stosowane w badaniach nad przekładem pisemnym, takie jak okulografia, która pozwala na śledzenie ruchów gałek ocznych podczas tłumaczenia, czy *keylogging*, czyli rejestrowanie ruchów na klawiaturze. Tę ostatnią metodę wykorzystali do analizy eksplicytacji Igor da Silva i Adriana Pagano (2017), aby zbadać korelację pomiędzy eksplicytacją a wysiłkiem kognitywnym w przekładzie pisemnym. Metody te jednak, podobnie jak sam produkt przekładu, nie pozwalają na poznanie intencji tłumaczy stosujących eksplicytację.

przekładu ograniczony dostęp do tekstury i struktury tekstu, tłumacz nie zawsze w pełni kontroluje sposób formułowania treści przekazu. Jednak zjawisko to jest także charakterystyczne dla przekładu pisemnego. Na wysoce zautomatyzowane procesy tworzenia tekstu i ich wpływ na eksplikowanie treści w tym rodzaju przekładu zwracają uwagę Brigitta Englund Dimitrova (2005) oraz Kinga Klaudy i Krisztina Károly (2005).

Biorąc pod uwagę, że metody procesualne mogą dostarczyć odpowiedzi jedynie na temat pewnych zachowań eksplicytacyjnych tłumaczy, w pełni uzasadnione wydają się zatem próby podjęte w badaniach zorientowanych na sam produkt, by wyjaśnić podłoże tego zjawiska. Wielu badaczy upatruje przyczyn eksplicytacji w procesach kognitywnych leżących u podstaw dekodowania i przetwarzania tekstu przez tłumacza (m.in. Englund Dimitrova 1993, Klaudy 1998/2011, Øverås 1998, Steiner 2001, Konšalová 2007, Data-Bukowska 2016). Tłumacz, tak jak każdy inny użytkownik języka, jest na pierwszym etapie tłumaczenia odbiorcą tekstu. Jego dekodowanie w języku wyjściowym związane z inferowaniem treści przekazu, a następnie kodowanie w języku docelowym mogą prowadzić do eksplicytacji treści w procesie przeformułowania. Maeve Olohan i Mona Baker (2000) podkreślają, że kodowanie informacji inferowanych oraz uzewnętrznianie ich w strukturze powierzchniowej tekstu to podświadome procesy psycholingwistyczne. Takie postrzeganie eksplicytacji można powiązać z koncepcjami postrzegającymi to zjawisko w kategoriach rezultatu mediacji językowej, jaką jest przekład (m.in. Blum-Kulka 1986, Klaudy 1993, Baker 1993, Olohan, Baker 2000, Whittaker 2004). Jednoczesna aktywacja dwóch języków i co za tym idzie dwóch systemów pojęciowych może potencjalnie prowadzić do bardziej eksplicytnego przedstawienia treści w tekście docelowym.

Rolę procesów kognitywnych w kształtowaniu eksplicytacji dostrzega także Ewa Data-Bukowska (2016), która analizuje to zjawisko w szerszej perspektywie językoznawstwa kognitywnego. Według badaczki tłumacz – jako konceptualizator – postrzega tekst wyjściowy przez pryzmat własnej interpretacji i wcześniejszych doświadczeń w wyniku metaforycznego rzutowania. Ponadto autorka postuluje uznanie eksplicytacji za rezultat konceptualnego dystansu tłumacza wobec tekstu. Tekst oryginału stanowiący obraz wyjściowy ulega swoistemu „zamazaniu” w jego umyśle, co uniemożliwia precyzyjne odwzorowanie konceptualizacji i tym samym może prowadzić do modyfikacji tekstowych w formie eksplicytacji.

Ujęcia socjolingwistyczne i pragmatyczne (m.in. Pym 2005, Hopkinson 2008, Murtisari 2013, Fu, Chen 2019) przedstawiają eksplicytację jako świadome strategiczne działanie tłumacza, którego celem jest bardziej efek-

tywna komunikacja w trosce o odbiorcę. Przejawem tego będzie na przykład maksymalizacja relewancji komunikatu językowego, czyli zwiększenie efektu kognitywnego przy jednoczesnym zmniejszeniu wysiłku poznawczego⁴. Tak postrzegana eksplicytacja może być przejawem „zachowania ujawniającego” jako gwarancji istotności, choć oczywiście niesie za sobą ryzyko pogwałcenia maksymy rozumienia, w myśl której nadawca komunikatu powinien zatrzymać się w chwili uzyskania pożądanego stopnia relewancji. Mimo to tłumacze stosują eksplicytację, co Anthony Pym (2005) interpretuje jako strategię unikania ryzyka (*risk aversion*) w obawie przed pogwałceniem Grice'owskiej zasady kooperacji⁵. Pym postuluje, by czynniki pragmatyczne rozpatrywać w połączeniu z uwarunkowaniami socjologicznymi zawodu tłumacza, którego pozycja stawia go w sytuacji podrzędnej, a jednocześnie bardziej obciążonej odpowiedzialnością za niepowodzenia komunikacyjne wobec pozostałych uczestników aktu komunikacji, jakim jest przekład. Eksplicytacja może być zatem postrzegana jako przejaw ostrożności tłumacza w obliczu jego kulturowo uwarunkowanej roli, co podkreślają w swoich pracach również Kinga Klaudy (1993), Linn Øverås (1998) i Victor Becher (2010). Może też wynikać z innej roli tłumacza, który świadomy swojej misji mediatora pomiędzy dwoma kulturami często dąży do wyjaśnienia odbiorcy obcej mu rzeczywistości, nawet jeśli nie jest to konieczne.

Wyniki badań procesualnych potwierdzają stosowanie eksplicytacji w trosce o odbiorcę. W badaniu Gumul (2017) tłumacze w protokołach retrospektywnych relatywnie często werbalizowali intencję podniesienia walorów komunikacyjnych tekstu przez eksplicytację (262 przypadki na 618). Raporty,

⁴ Należy jednak pamiętać, że większa eksplicytność komunikatu nie zawsze prowadzi do jego większej czytelności (Heltai 2005). Mówiąc o tym aspekcie, warto również podkreślić, że trzeba bardzo wyraźnie rozgraniczyć powody eksplicytacji i motywacje tłumaczy do jej stosowania od jej skutków i efektów tekstowych. Te dwa aspekty eksplicytacji nie zawsze są zbieżne. Niniejszy artykuł dotyczy wyłącznie tej pierwszej kwestii, jako że szczegółowe omówienie skutków eksplicytacji wykracza poza ramy tej pracy i w odczuciu autorki wymaga osobnego opracowania.

⁵ Działanie maksym konwersacyjnych i ich wpływ na zachowania eksplicytacyjne tłumaczy jest szczególnie widoczny w pracach, które podejmują analizę tego zjawiska w kontekście jego przeciwieństwa – implicytacji. Victor Becher (2010) wyjaśnia mechanizm zależności pomiędzy eksplicytacją a implicytacją, odnosząc się do maksym Q i R Horna, w myśl których wypowiedź powinna podawać maksimum informacji (Q), jednak pod warunkiem, że są one konieczne i nie da się ich wyrazić za pomocą implikatury (R). Podejście to jest do pewnego stopnia odzwierciedlone w ujęciu Ewy Daty-Bukowskiej (2016), która na postawie zebranego materiału empirycznego postuluje proces przenikania się eksplicytacji i implicytacji w ramach strategii minimax.

w których wyrażono taką motywację, można podzielić na trzy kategorie: pomoc odbiorcy, unikanie dwuznaczności oraz poprawianie tekstu, co ilustrują trzy poniższe komentarze retrospektywne:

Tutaj natomiast wyraziłam się bardziej eksplicytnie, ponieważ *them* z tekstu wyjściowego zamieniłam na *lekarzy*, dla lepszego zrozumienia tekstu u odbiorcy.

Zamiast użyć krótkiego *Nie, nie może*, przypomniałam, czego lekarz nie może, dla rozwiania wątpliwości, o co chodzi.

Pacjenci – słowo to jest dokładniejsze niż słowo *ludzie*, lecz wydało mi się lepsze w kontekście tekstu o medycynie (Gumul 2017: 153).

Niektórzy badacze postulują także, że jednym z powodów eksplicytacji mogą być normy tłumaczeniowe funkcjonujące w określonym kręgu kulturowym i czasie. To socjokulturowe podłoże eksplicytacji zostało omówione między innymi w pracy Rachel Weissbrod (1992) i Linn Øverås (1998). Jak pokazuje analiza przeprowadzona przez Weissbrod na materiale przekładów na język hebrajski, normy działające w określonym czasie i dla określonych gatunków tekstów mogą nasilać bądź tłumić zachowania eksplicytacyjne tłumaczy.

Wielu badaczy zwraca uwagę, że eksplicytacja jest także w znacznym stopniu uwarunkowana indywidualnymi preferencjami tłumaczy (m.in. Nilsson 2002, Koňšalová 2007, Kamenická 2008, Hopkinson 2008, Data-Bukowska 2010, 2016, Kajzer-Wietrzny 2012, Gumul 2017). Można ją zatem uważać za jedną z cech stylu tłumacza czy też stylu tłumaczenia przejawiającego się w częstotliwości stosowania tego typu modyfikacji tekstowych, ich rodzaju i motywacjach, jakie kierują tłumaczem. Wszystkie te aspekty odzwierciedla klasyfikacja stylów eksplicytacyjnych zaproponowana przez Gumul (2017) na potrzeby badania tego zjawiska w tłumaczeniu symultanicznym. Analiza wielokrotnych tłumaczeń 6 tekstów wyjściowych, z których każdy został przełożony przez 40 zaawansowanych studentów tłumaczenia⁶, wykazała bardzo niski poziom zbieżności (21,3%) zachowań eksplicytacyjnych dla tych samych segmentów tekstów, przy jednoczesnej wysokiej częstotliwości występowania tego zjawiska w całym analizowanym korpusie (łącznie 7359 przypadków eksplicytacji w 240 tłumaczeniach). Świadczy to o tym, że eksplicytacja jest zachowaniem bardzo indywidualnym. Na tej podstawie wy-

⁶ Wszyscy biorący udział w badaniu byli na końcowym etapie szkolenia i w zależności od instytucji odbyli między 120 and 150 godzin tłumaczenia symultanicznego.

odrębniono 9 stylów eksplicytacyjnych ze względu na kryteria częstotliwości występowania oraz konsekwencji użycia eksplicytacji. Pod względem częstotliwości style eksplicytacyjne podzielono na: oszczędny (*lean explicitating style*), umiarkowany (*medium*) i obfity (*abundant*), a każdy z nich na dwie podkategorie: celowej eksplicytacji (*deliberate explicitating style*) i odruchowej eksplicytacji (*involuntary explicitating style*). Z kolei konsekwencję użycia opisują dwa główne style: strategiczny (*strategic explicitating style*) i przypadkowy (*circumstantial explicitating style*), które odzwierciedlają konsekwentne i niekonsekwentne użycie eksplicytacji. Strategiczne użycie eksplicytacji podzielono na dwie podkategorie: styl zorientowany na produkt przekładu (*product-oriented explicitating style*) i styl zorientowany na proces przekładu (*process-oriented explicitating style*). Ten pierwszy opisuje użycie eksplicytacji w trosce o odbiorcę, podczas gdy drugi dotyczy stosowania eksplicytacji jako strategii ratunkowej, do której tłumacz ucieka się, by ułatwić sobie proces przetwarzania tekstu (zob. Gumul 2017: 260).

Oprócz motywacji samych tłumaczy powodem eksplicytacji mogą być także cechy tekstu wyjściowego. Jak słusznie podkreśla Data-Bukowska (2016), muszą istnieć określone warunki kontekstowe, by doszło do eksplicytacji. Trudno spodziewać się, aby tłumacz dokonał wielu eksplicytacji, przekładając tekst, który już jest eksplicytny. By można było zastosować eksplicytację, tekst wyjściowy musi mieć pewien „potencjał eksplicytacyjny”. Innymi słowy, muszą w nim być treści i relacje implikowane lub takie, które potencjalnie można wyrazić bardziej eksplicytnie, np. odniesienia anaforyczne w formie zaimków osobowych, relacje niewyrażone koniunkcją, elipsy, struktury nominalne, metafory leksykalne czy potencjalnie obce odniesienia kulturowe. Jako przykład takiego tekstu posiadającego potencjał eksplicytacyjny Michał Borodo (2016) podaje analizowany przez siebie tekst Janusza Korczaka, którego styl można opisać jako lakoniczny i implicytny. Ponadto według Daty-Bukowskiej (2016: 117, 121) prawdopodobieństwo wystąpienia eksplicytacji wzrasta wraz z conceptualną złożonością implikowanej informacji. Warto też zaznaczyć, że choć eksplicytacja jest zjawiskiem niezależnym od różnic systemowych pomiędzy językami, to kombinacja językowa może mieć wpływ na jej występowanie. Według obserwacji poczynionych przez Datę-Bukowską (2016), przystawalność struktur języków wyjściowego i docelowego prowadzi do eksplicytacji w o wiele mniejszym zakresie niż ma to miejsce w przypadku odmiennych sposobów konceptualizacji treści, np. asymetrii syntaktycznej.

Omawiając przyczyny eksplicytacji w przekładzie, należy również podkreślić wpływ samego medium. Badania przeprowadzone na różnych formach

przekładu pokazują, że rodzaj tłumaczenia w znacznym stopniu warunkuje to zjawisko. Na przykład w tłumaczeniu symultanicznym same ograniczenia prowokują niejednokrotnie zmiany eksplicytacyjne. W większości komentarzy retrospektywnych (356 na 618) uzyskanych w badaniu Gumul (2017) jako przyczynę eksplicytacji podaje się ograniczenia czasowe, ograniczony dostęp do tekstury i struktury tekstu, wysiłek kognitywny wynikający z jednoczesności czynności oraz problemy z doborem leksykalnym pod presją czasową.

4. Podsumowanie

Podsumowując powyższy przegląd literatury na temat przyczyn eksplicytacji, należy przede wszystkim podkreślić, że spór na temat jej powodów toczony od dawna w środowisku badaczy przekładu jest nie do końca zasadny, jako że eksplicytacja potencjalnie może być efektem wielu czynników. A co najważniejsze, w wielu przypadkach jedne czynniki nie wykluczają innych. Bardzo często powód jest ściśle zależny od rodzaju powierzchniowej manifestacji eksplicytacji. Na przykład zmiany na poziomie kohezji są o wiele bardziej zautomatyzowane, podobnie jak użycie wykładników spójności tekstu w tzw. trybie jednojęzycznym, gdy tylko jeden język jest aktywowany. Nie dziwi zatem konkluzja Daty-Bukowskiej (2016) wykluczająca motywacje komunikacyjne tłumaczy w eksplikowaniu treści, jeśli weźmie się pod uwagę, że jej badanie dotyczy jedynie określonych typów koniunkcji. Badania procesualne (Gumul 2017) pokazują, że ta forma eksplicytacji (dodawanie konektorów), mimo bardzo wysokiej częstotliwości występowania, jest niezwykle rzadko stosowana przez tłumaczy w celu podniesienia walorów komunikacyjnych tekstu i właściwie należałoby ją uznać za zjawisko marginalne (8 na 2194 przypadki dodania konektora). Z kolei należy się spodziewać, że eksplicytacja w formie wyjaśnień będzie świadomym, przemyślanym działaniem tłumacza mającym na celu poniesienie walorów komunikacyjnych tekstu. Zatem dyskusja na temat strategiczności eksplicytacji powinna uwzględnić analizę zmiennej, jaką jest powierzchniowa manifestacja tego zjawiska. Na innym poziomie obie opisane wyżej formy eksplicytacji, leżące na dwóch krańcach spektrum stopnia zautomatyzowania ich użycia, mogą być zależne od indywidualnego stylu tłumaczenia, stopnia implicytności tekstu wyjściowego, a także norm tłumaczeniowych „obowiązujących” w danym okresie dla pewnego kontekstu socjokulturowego.

Na koniec warto zaznaczyć, że tytułowe „więcej” wymaga dodatkowego komentarza. Mogłoby się wydawać, że najbardziej oczywistą konsekwencją

eksplicytacji będzie bardziej eksplicytny i dłuższy tekst docelowy. Jednak nie zawsze się tak dzieje. Jednym z powodów jest współistnienie eksplicytacji i zjawiska implicytacji, które również jest poważnym kandydatem do miana uniwersaliów przekładowych. Współwystępowanie tych przeciwstawnych operacji tekstowych udowodniono między innymi w pracach Bechera (2010), Murtisari (2013) i Daty-Bukowskiej (2016). Przeprowadzone dotychczas badania potwierdzają, że tendencja ta nasila się jeszcze bardziej w formach przekładu podlegających ograniczeniom czasowym lub przestrzennym, jak przekład audiowizualny (Perego 2003), lokalizacja stron internetowych (Jiménez-Crespo 2011) czy przekład ustny (Gumul 2006a, 2017, Tang 2018), w których eksplicytacja jest ściśle związana nie tylko z implicytacją treści, lecz wręcz redukcją tekstu. Wyniki uzyskane przez Gumul (2017) pokazują interesującą zależność pomiędzy eksplicytacją a opuszczeniami i kondensacją tekstu. Z jednej strony ze względu na ograniczenia czasowe liczne pominięcia są konsekwencją wbudowanych w tekst eksplicytacji. Z drugiej strony, co ciekawe, tłumacze uciekają się też do eksplicytacji jako strategii maskującej opuszczenia spowodowane innymi czynnikami⁷. Potwierdzają to liczne relacje retrospektywne tłumaczy uzyskane w badaniu Gumul (2017). W rezultacie, pomimo licznych przypadków eksplicytacji zauważalnych na poziomie mikro, analiza całego translatu na poziomie makro pokazuje, że nie zawsze jest on bardziej eksplicytny niż oryginał.

Źródła

- Lodge D., 1965, *The British Museum is falling down*, London.
 Lodge D., 1999, *British Museum w posadach drży*, tłum. P. Znaniński, Poznań.
 Lodge D., 2008a, *Deaf sentence*, London.
 Lodge D., 2008b, *Skazani na ciszę*, tłum. J. Kozłowski, Poznań.
 Lodge D., 2010, *La vida en sordina*, tłum. J. Zulaika, Barcelona.
 Marías J., 1992, *Corazón tan blanco*, Barcelona.
 Marías J., 1995, *A heart so white*, tłum. M. Jull Costa, London.
 Mendoza E., 2011, *Trzy żywoty świętych*, tłum. M. Chrobak, Kraków.
 Mendoza E., 2012, *Tres vidas de santos*, Barcelona [wyd. Kindle].
 Tokarczuk O., 2007, *Bieguni*, Kraków.

⁷ Należy jednak podkreślić, że tendencja ta może być, przynajmniej do pewnego stopnia, związana z poziomem kompetencji translatorskiej, jako że w przywołanym tu badaniu uczestnikami byli studenci tłumaczenia.

- Tokarczuk O., 2017, *Flights*, tłum. J. Croft, London.
- Tokarczuk O., 2019, *Los errantes*, tłum. A. Orzeszek-Sujak, Barcelona [wyd. Kindle].

Literatura

- Baker M., 1993, *Corpus linguistics and translation studies. Implications and applications*, [w:] *Text and technology. In honour of John Sinclair*, M. Baker, G. Francis, E. Tognini-Bonelli (red.), Amsterdam–Philadelphia, s. 233–250.
- Bakti M., 2017, *Explicitation in sight-translating into Hungarian texts*, [w:] *Interdisciplinary encounters. Dimensions of interpreting studies*, A. Łyda, K. Holewik (red.), Katowice, s. 160–173.
- Becher V., 2010, *Abandoning the notion of „translation-inherent” explicitation. Against the dogma of translation studies*, „*Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*”, 11(1), s. 1–28.
- Blum-Kulka S., 1986, *Shifts of cohesion and coherence in translation*, [w:] *Interlingual and intercultural communication. Discourse and cognition in translation and second language acquisition studies*, J. House, S. Blum-Kulka (red.), Tübingen, s. 17–35.
- Borodo M., 2016, *Children’s fiction, translation and explicitation. The case of Janusz Korczak’s 1933 classic ‘Kaytek the Wizard’ in English translation*, [w:] *Pod pretekstem słów. Księga jubileuszowa dla Profesora Wojciecha Kubińskiego*, P. Gorszczyńska, W. Karwacka (red.), Gdańsk, s. 398–414.
- Brzozowski J., 2011, *Stanać po stronie tłumacza. Zarys poetyki opisowej przekładu*, Kraków.
- da Silva I. A. L., Pagano A. S., 2017, *Cognitive effort and explicitation in translation tasks*, [w:] *Empirical modelling of translation and interpreting*, S. Hansen-Schirra, O. Czulo, S. Hofmann (red.), Berlin, s. 155–175.
- Data-Bukowska E., 2010, *Eksplisytycja jako uniwersalium translatorskie. Na przykładzie tłumaczeń szwedzko-polskich*, „*Acta Sueco-Polonica*”, 16, s. 91–112.
- Data-Bukowska E., 2016, *Eksplisytycja w nieprofesjonalnym przekładzie szwedzko-polskim. Perspektywa kognitywna*, Kraków.
- Englund Dimitrova B., 1993, *Semantic change in translation. A cognitive perspective*, [w:] *Translation and knowledge*, Y. Gambier, J. Tammola (red.), Turku, s. 285–296.

- Englund Dimitrova B., 2005, *Expertise and explicitation in the translation process*, Amsterdam–Philadelphia.
- Fu R., Chen J., 2019, Negotiating interpersonal relations in Chinese-English diplomatic interpreting. Explicitation of modality as a case in point, „*Interpreting*”, 21(1), s. 12–35.
- Gumul E., 2006a, Explicitation in simultaneous interpreting. A strategy or a by-product of language mediation?, „*Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*”, 7(2), s. 171–190.
- Gumul E., 2006b, Eksplicytacja a komunikatywność tekstu przekładu, [w:] *Przekład jako komunikat*, P. Fast, W. Osadnik (red.), Katowice, s. 19–37.
- Gumul E., 2008, Explicitation in simultaneous interpreting. The quest for optimal relevance?, [w:] *Relevant worlds. Current perspectives on language, translation and relevance theory*, E. Wałaszewska, M. Kisiełewska-Krysiuk, A. Korzeniowska, M. Grzegorzewska (red.), Cambridge, s. 188–205.
- Gumul E., 2017, *Explicitation in simultaneous interpreting. A study into explicating behaviour of trainee interpreters*, Katowice.
- Gumul E., 2019, O metodzie protokołów retrospektywnych w badaniach nad tłumaczeniem symultanicznym, „*Rocznik przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu*”, 14, s. 171–192.
- Gumul E., w druku, Explicitation and interpreting quality. Reporting interpreting goals in trainee interpreters’ retrospective protocols, [w:] *Solving the riddle of interpreting quality. Dimensions and challenges*, R. Barranco-Droege (red.), Granada.
- Hejwowski K., 2015, *Iluzja przekładu*, Katowice.
- Heltai P., 2005, Explicitation, redundancy, ellipsis and translation, [w:] *New trends in translation studies. In honour of Kinga Klauđy, K. Károly, Á. Fóris* (red.), Budapest, s. 45–74.
- Hjort-Pedersen M., Faber S., 2010, Explicitation and implicitation in legal translation. A process study of trainee translators, „*Meta*”, 55(2), s. 237–250.
- Hopkinson C., 2008, *Shifts of explicitness in translation. A Czech–English study*, Ostrava.
- House J., 2008, Beyond intervention. Universals in translation?, „*Trans-kom. Journal of Translation and Technical Communication Research*”, 1(1), s. 6–19.
- Jiménez-Crespo M. A., 2011, The future of general tendencies in translation. Explicitation in web translation, „*Target*”, 23(1), s. 3–25.

- Kamenická R., 2008, Explicitation profile and translator style, [w:] Translation research projects 1, A. Pym, A. Perekrestenko (red.), Tarragona, s. 117–130.
- Kajzer-Wietrzny M., 2012, Interpreting universals and interpreting style, niepubl. praca doktorska, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Klaudy K., 1993, On explicitation hypothesis, [w:] *Transfere necesse est...* Current issues of translation theory, K. Klaudy, J. Kohn (red.), Szombathely, s. 69–79.
- Klaudy K., 1996, Back-translation as a tool for detecting explicitation strategies in translation, [w:] Translation studies in Hungary, K. Klaudy, J. Lambert, A. Sohár (red.), Budapest, s. 99–114.
- Klaudy K., 1998/2011, Explicitation, [w:] Routledge encyclopedia of translation studies, M. Baker, G. Saldanha (red.), Londyn, s. 104–108.
- Klaudy K., Károly K., 2005, Implication in translation. Empirical evidence for operational asymmetry in translation, „Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies”, 6(1), s. 13–28.
- Konšalová P., 2007, Explicitation as a universal in syntactic de/condensation, „Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies”, 8(1), s. 17–32.
- Kreisberg A., 2014, Wykładniki nieokreśloności w językach słowiańskich bez rodzajnika, [w:] *Contributi italiani al XIII Congresso Internazionale degli Slavisti*, A. Alberti, M. Garzaniti, S. Garzonio (red.), Florencja, s. 109–130.
- Laviosa S., 2011, Universals, [w:] Routledge encyclopedia of translation studies, M. Baker, G. Saldanha (red.), London, s. 306–310.
- Kuśzyn J. (red.), 1993, *Tezaurus terminologii translatorskiej*, Warszawa.
- Murtisari E. T., 2013, A relevance-based framework for explicitation and implication in translation. An alternative typology, „Trans-kom. Journal of Translation and Technical Communication Research”, 6(2), s. 315–344.
- Murtisari E. T., 2016, Explicitation in translation studies. The journey of an elusive concept, „Translation & Interpreting. The International Journal of Translation and Interpreting Research”, 8(2), s. 64–81.
- Nilsson P.-O., 2002, An assessment of the translation-specificity of over-represented multi-word patterns in Swedish fiction texts translated from English, „Linguistica Antverpiensia”, 1, s. 407–417.
- Olohan M., Baker M., 2000, Reporting ‘that’ in translated English. Evidence for subconscious processes of explicitation?, „Across Languages and

- Cultures. *A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*, 1(2), s. 141–158.
- Øverås L., 1998, In search of the Third Code. An investigation of norms in literary translation, „*Meta*”, 43(4), s. 571–588.
- Perego E., 2003, Evidence of explicitation in subtitling. Towards a categorisation, „*Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*”, 4(1), s. 63–88.
- Puurtinen T., 2000, Translating linguistic markers of ideology, [w:] *Translation in context*, A. Chesterman, N. Gallardo San Salvador, Y. Gambier (red.), Amsterdam–Philadelphia, s. 177–186.
- Puurtinen T., 2003, Explicitating and implicitating source text ideology, „*Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*”, 4(1), s. 53–62.
- Pym A., 2005, Explaining explicitation, [w:] *New trends in translation studies*. In honour of Kinga Klaudy, K. Károly, Á. Fóris (red.), Budapest, s. 29–43.
- Saldanha G., 2008, Explicitation revisited. Bringing the reader into the picture, „*Trans-kom*”, 1(1), s. 20–35.
- Séguinot C., 1988, Pragmatics and the explicitation hypothesis, „*TTR Traduction, Terminologie, Rédaction*”, 1(2), s. 106–114.
- Steiner E., 2001, *Translations English–German: Investigating the relative importance of systemic contrasts and of the text-type ‘translation’*, [w:] *Papers from the 2000 Symposium on Information Structures Across Languages*. SPRIKReports No. 7. Reports of the project Languages in Contrast, Oslo, s. 1–48.
- Tang F., 2018, *Explicitation in consecutive interpreting*, Amsterdam–Philadelphia.
- Vehmas-Lehto I., 2001, Explicitation as a translation strategy, [w:] *Mission, vision, strategies, and values. A celebration of translator training and translation studies in Kouvola*, P. Kukkonen, R. Hartama-Heinonen (red.), Helsinki, s. 221–229.
- Weissbrod R., 1992, Explicitation in translation of prose-fiction from English to Hebrew as a function of norms, „*Multilingua*”, 11(2), s. 153–171.
- Whittaker S., 2004, Etude contrastive des syntagmes nominaux démonstratifs dans des textes traduits du français en norvégien et des textes sources norvégiens. Stratégie de traduction ou translationese?, „*Forum*”, 2(2), s. 221–240.

Why do translators say more than authors do? On explicitation in translation

Summary

The aim of the present paper is to discuss the causes of explicitation. This shift is one of the most frequently researched phenomena in Translation Studies. It has attracted unprecedented interest among translation scholars, giving rise to studies in a variety of language combinations, modes of translation, and text types. Paradoxically, it seems to be the widespread interest explicitation has generated in the Translation Studies community that has led to conceptual inconsistencies and major discrepancies in the perception of this phenomenon, both in terms of its scope and the underlying causes. In the first part of this paper the author delimits the notion of explicitation providing abundant exemplification of both the shifts that should be considered as explicitation proper and the shifts that – despite their capacity to make translated texts more explicit – are not cases of explicitation. In the subsequent part the author discusses different approaches to explicitation in which this translational shift is attributed to a variety of causes: the translator's cognitive processes, metaphorical mapping, risk aversion, striving for optimal relevance of the message, and translational norms. At a different level the type and extent of explicitation also depend on idiosyncratic preferences of translators and source-text features. The author concludes that the long-standing dispute in the Translation Studies community concerning the cause of explicitation is to a large extent unfounded as even within a single text explicitation might stem from a mixture of the above-mentioned reasons.

Keywords: explicitation, addition, textual amplification, specification, translation

